

A könnyek tárgya

Tárgyiasság és poétika Takács Zsuzsa három kötetében

„– Melyik tárgy mér a szívemre ütést?”

(Takács Zsuzsa: *Ma meghalt anyám vagy tegnap*)

Bár a dolgozat címe Takács Zsuzsa 1994-ben megjelent kötetének értelmezését ígéri, a tárgyi világ poétikáját vizsgálva mégsem maradhatunk meg szigorúan a *Tárgyak könnye* kötet – témánk szempontjából egyébként már címadásával is rendkívül beszédes – szövegeinek elemzésénél. Ez a könyv ugyanis – Takács Zsuzsa monográfusának, Halmai Tamásnak a megállapítását idézve – a *Viszonyok könnyének* „ikerköteté”¹, de e két „könnyes kötethez”² írt epilógusaként is olvasható az 1996-ban megjelent *Utószó*.³ A három könyv részben tematikus, részben pedig poétikai egységet, azaz - a Takács Zsuzsa-recepcióban már reflektáltan - külön költői periódust alkot az életműben. Tematikusan az *elmúlás* (a szerelemé és az életé) kapcsolja össze a három kötetet, poétikailag pedig egy sajátos szubjektivitás, mely a *megszólítás* retorikai alakzatának dominanciája miatt lényegében valamennyi verset a megszólítás által fiktív létbe hívott másikhoz intézett beszédként enged értelmezni. De nem csak a megszólított, hanem a megszólító is a másikhoz szólás által teremődik meg, ahogy Schein Gábor kritikájában megjegyzi: Takács Zsuzsa költészetének alaptétele, „hogy a szubjektum csak viszonyokban, interszubjektív kapcsolatokban létezhet”.⁴ A másik elsősorban tematikus, de poétikai konzekvenciákat is magában hordó jellegzetessége Takács Zsuzsa említett kötetének – ha nem is mind a háromra egyformán érvényesen - az *álomszerűség*, mely (címben, alcímben, szövegben jelölten vagy jelöletlenül) a versek különféle beszédmodok és leírások révén sokféleképpen megjelenített világát meghatározza.

A tárgyak poétikai szerepét vizsgálva mégis indokolt lehet az 1994-es kötet középpontba állítása. A *Tárgyak könnye* – ahogy azt már többen megállapították – már címadásával pontosan kijelöli saját irodalmi hagyományát: mindenekelőtt az objektív tárgyas líra tradícióját, Babits, Rilke és József Attila az Újhold költőinek, Nemes Nagy Ágnes és (még inkább) Pilinszky életművének hatástörténeti összefüggésében újraértelmezett költészetét. A

¹ HALMAI Tamás, *Takács Zsuzsa*, Bp., Balassi, 2010, 77.

² BODOR Béla, „Fénylik nekik az elsötétített éjszaka...”: *Nyílt és belső terek Takács Zsuzsa képi világában*, Parnasszus, 2009/1, 18.

³ Vö.: HALMAI Tamás, *Takács Zsuzsa*, i. m., 84.

⁴ SCHEIN Gábor, *Takács Zsuzsa Tárgyak könnye című kötetéről*, Műhely, 1994/6, 65.

kötet cím önmagában is rétegzett utalásrendszere Babits *Sunt lacrimae rerum* című versén keresztül egészen Vergilius *Aeneis*éig nyúlik vissza. Ez esetben nemcsak poétikai kapcsolódásról van szó, hanem tematikusról is: az eposz főszereplője, Aeneas ugyanis akkor mondja nevezetessé vált mondatát, amikor egy trójai háborút ábrázoló képet látva hősi halált halt barátaira és honfitársaira emlékezik: „sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt” („van a tárgyaknak könnyük: szánják a halandót” Lakatos István fordítása). A kötetek egyik központi motívumát emeli ki tehát az 1994-es könyv címe is: a halállal mint a mások halálával való szembenézést. Ezzel együtt pedig Takács Zsuzsa költészetének egyik jellemzőjére is rávilágít, arra, hogy a költő nagy műveltséganyagot megmozgató „reflexív hajlamú, intellektualizált lírát”⁵ alkot.

Amennyire rétegzett a címben jelölt és a versszövegekben intertextuálisan megidézett, Vergiliustól és az *Énekek énekétől* Rilken és Vajda Jánoson át Nemes Nagy Ágnesig és a korai Pilinszkyig tartó irodalomtörténeti hagyomány, annyira sokféle a tárgyak poétikai funkciója Takács Zsuzsa három vizsgált kötetében. A *Viszonyok könnye* első ciklusában még több olyan trópuszt találunk, amely valamilyen elvont fogalom, természeti jelenség szemléltetésére használ tárgyneveket. Például: „A feltámadás zászlói zúgnak” (*Várakozás*); „És megszólalnak a hajnal kürtjei” (*Az első ezekben a versekben*);. A felsorolt idézetekben a tárgynevek nem a versvilág tárgyi elemeinek a jelölésére szolgálnak, hanem a költői nyelv dekorativitásának elemei. Hasonló poétikai megoldásnak tűnik a *Zenit* című vers egy részlete: „Sóhajtásom harangcsöppjei lefolynak az ablaküvegen.” Itt azonban lényegében másról van szó: az idézett versmondat tropológija révén roppant szemléletesen kapcsol össze egy érzelmi egy fizikai jelenséget, tehát a szókép már nem pusztán, sőt nem is elsősorban nyelvi díszítőelemként funkcionál, hanem a versbeszélő érzelmeinek a tárgyiasulása felé mutat.

„A reggelizőasztal fényben úszik, / mivel most beszéltem veled. // A telefon membránja ujjongva dobogott.” – olvashatjuk az *Egyetlen tiltás elég* című versben, s ez a részlet már megérthető a József Attila-i tárgyas líra, az Újhold „objektív tárgyas” költészete vagy T. S. Eliot „objektív korrelatív” fogalma felől is. Ha csak az idézett sorokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a versbeszélő környezetének tárgyi elemire tevődnek át olyan érzelmek, lelki tartalmak, melyek magát a beszélőt jellemzik. A megszemélyesített tárgyak ebben az esetben tehát oly módon lesznek közvetítői a szubjektum érzelmeinek, hogy a szemlélő/beszélő érzelmi-tudati állapotát tükrözik vissza. „Ez a költészet belülről vetül a világra – jegyzi meg a három általunk is elemzett kötetről Mesterházi Mónika -, a tárgyakat gyakran szimbolikusan

---

⁵ BÁRDOS László, *A találkozás lényegisége: Takács Zsuzsa verseiről*, Vigilia, 1993/5, 376.

megszemélyesíti, a költő velük is viszonyban van, megszólítja őket is, vagy saját érzelmeit kölcsönzi nekik. A bútor, a szoba vagy a ház gyakran metonimikusan jelenti tulajdonosát, lakóját.”⁶ Ehhez azonban hozzá kell tenni azt is, hogy az idézett versben, vagy általában Takács Zsuzsa költészetében a költői szubjektivitás közel sem számolódik fel, vagy korlátozódik oly módon, mint például Nemes Nagy Ágnes költészetében. Verseinek hangneme jellemzően mindig személyes marad, s amennyire igaz, hogy költészetének alaphelyzete a megszólítás⁷, úgy igaz az is, hogy a megszólítottal (legyen szó a szeretőről, az anyáról, egy lehulló falevélről (*A legszebb mozdulat*), vagy akár egy tárgyról, mint például a *Könyvek, kedveseim* című versben) a megszólító mindig valamilyen közvetlen intim, érzelmi viszonyban van. Ha – mint a bevezetőben említettem - a három kötetet valamilyen poétikai egységben igyekszünk szemlélni, akkor mindenképpen ki kell emelni azt is, hogy az *Utószó* kötet *A szív túlkapásai* című verse éppen ennek a tárgyias költészetnek a poétikai érvényességét vonja kétségbe: „»Tollam hegyétől lángra lobban a papír« / írtam neked egy gyöngye pillanatban, / s a legbárgyúbb dilettáns szájába illő / fordulat, mint próbaterheléskor a szeme / láttára szakadékba omló híd látványa / a porba sújtott tervezőt, hetekig gyötört.” A költői szemléletmód öniróniája azonban még ezen is fordít egyet, a vers zárása ugyanis a következő: „Ui. A tollam hegyétől lángra lobbanó papír? / A bárgyú fordulat? Lángolt kezemben / a lelketlen papírlap, vijjogó tűzoltóautó / szállította és azbeszt-kesztyűben nyújtotta át / a postás a csöngetésre előkecmergő férfinak, neked, / akinek jeges tekintetére a lángok hamvukba holtak. / S a várost pernye füstje fojtogatta aznap.”

A versbeszélő világban-létének hangoltságát - különösen a *Viszonyok könnye* első ciklusában – mutatja a versek tere is: a lakás, a háborúk nyomait őrző bérház, az esős, mocskos, pusztuló város s – mint később is több jelentős Takács Zsuzsa-versben – a villamos. A költemények jelenetezése, a versvilág tárgyi elemei és a versben leírt természeti jelenségek tehát szintén a versszubjektum fiktív lelki tartalmainak a kifejezőiként is megérthetők. Estenként azonban többről is szó van ennél, „a háború és az orosz / invázió sebeit őrző ház” (*Elejtett tálca*) ugyanis a szubjektum történeti szituáltságának tudatát is kifejezi, a történelem okozta sebek lényegében hasonló értelemben szerepelnek Takács Zsuzsa költészetében, mint ahogy Pilinszky beszél auschwitz emlékeiről: „Auschwitz ma múzeum. Mégis a vitrinekben fölhalmozott tárgyakon föllelhető ütések és kopások a század, az élet betűi.”⁸ A holokausz

⁶ MESTERHÁZI Mónika, *Valaki néz egy ablakból*, Holmi, 1997/8, 1157.

⁷ Uo.

⁸ PILINSZKY János, *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban* = PILINSZKY János *Összes versei*, szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Osiris, 2006, 86.

emlékezete Takács Zsuzsa költészetében is tetten érhető, *Anima* című verse Pilinszkyt is megidéző soraiban például: „Álmában bosszút állok a testen, / megcsúfolom félbemaradt találkozásait, / erdői helyébe egy haláltábor megcsonkított / fáit ültetem, szeretteire farkas-álarcot / teszek, és fölgöngyölöm egét / mint egy könyvtekercset.” Kérdés azonban, hogy Takács Zsuzsa verseiben az élet betűinek van-e olyan transzcendens referenciája, mint Pilinszky-nél, akinek sokat idézett mondása szerint „Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét”.⁹

Még mielőtt erre a kérdésre válaszolnék, térjünk vissza az álom poétikai szerepére, Takács Zsuzsa számára ugyanis az álom egyfajta alkotói módszer. Egy vele készült interjúban nyilatkozta: „Ami pedig az álmaimat illeti, írói módszeremmé vált bakugrásaik logikájának követése nem egy versben vagy novellában; átlátszó igyekezetük pedig, hogy bűnbakká tegyék életem ártatlan mellékszereplőit, hogy nehogyszeretteim ellen lázítsanak, hallatlanul mulattató. Végtelen képességgel ruház fel az álom, párhuzamos világok nyílnak meg előttem, s ha hosszan vergődöm is csapdájában, íróként hasznót húzok belőlük. [...] A *Viszonyok könnye* című 1992-es kötetem szerelmes verseit többnyire megálmodtam. Azért találtam ki a három sorból álló négyszakaszos álzina formát, hogy gátat szabjak a szabadon hömpölygő áradatnak.”¹⁰ A versek álomleírásainak értelmezéséhez legkézenfekvőbb megközelítésnek kínálkozik a pszichoanalízis. Vitathatatlan, hogy az ide sorolható versek motívumaiból, tárgyias elemeiből mint „nyilvánvaló álomtartalmakból”¹¹ következtethetünk a álmodó/versíró tudattalan lelki tartalmaira. A módszer adott életműre vonatkozó érvényességét erősíti az is, hogy az álom és a látomás irodalmi művekben való megjelenítését elemezve Takács Zsuzsa is hivatkozik Freud és Jung álomelméleteire.¹² Az álomnak most mégis más szerepét emelem ki, azt, amit a költőnő a fentebb idézett beszélgetésben mint „a párhuzamos világok megnyílását” említ.

Az álom világa ugyanis érintkezik a való világgal, de jellemzően alogikus, megismerhetetlen, kiszámíthatatlan működésénél fogva el is válik attól. A határok tehát valóság és álom, valóságos és megálmodott létezők, események, dolgok között elmosódnak, a vers fikatív világa ezáltal homályossá s többértelművé, a versbeszélő világlátása pedig szürreális, esetenként groteszkké változik. Az álommechanizmus tehát eleve hasonló a

---

⁹ Uo.

¹⁰ Nagy találkozások: Takács Zsuzsával Szőnyeg-Szegvári Eszter és Szénási Zoltán beszélget, Új Forrás, 2012/3, 11.

¹¹ Sigmund FREUD, *Pszichoanalízis: Öt előadás 1909-ben a Worcesteri Clark Universityn*, ford. FERENCZI Sándor, <http://www.mek.oszk.hu/01100/01160/html/>

¹² TAKÁCS Zsuzsa, *Szóra bírni az álmot: Álom és látomás az irodalomban* = T. Zs., *Jaj a győzteseknek!*, Bp., Vigilia, 2008, 53-95.

műalkotást létrehozó fikcióképző aktusokhoz, Takács Zsuzsa álmoleírásaiban ennek révén többszörös határátlépések történnek, melyek többszörözik s egyben el is bizonytalanítják valóság és álom, valóság és fikció korrelációit. Az álom révén felszabaduló érzelmek szabad áramlásának viszont a műalkotás, az áltercinák (szintén széles líratörténeti hagyományba ágyazódó) kötött formája szab határt, s ezáltal teszi közölhetővé azokat. Az álom és a valóság közötti határátlépés gyakran jelölten történik. A cím- és alcímadás, illetve a szövegek egyértelmű utalásai mellett találunk példát az álomértelmezés önelemző gesztusára is:

Megváltó álmok, elkerültök!
Legfeljebb egy ballonkabát, egy esernyő
hiányzik szekrényemből, hiába
forгатok fel mindent. És egy nyakék!
Költöztem álmomban és a csomagból
ezt a hármat kihagytam.
A ballon a ballonod. Két éve már,
hogy tévedésből abban indultam haza.
Az esernyő, mint jelkép, magáért beszél.
A földön hevert és én nem akartam
tudomást venni róla.
De reggelre minden megvan.
Tompá elégültség vesz rajtam erőt.
(Megváltó álmok, elkerültök)

A *Tárgyak könnyéből* idézett versben a tárgyak (az esernyő, a ballonkabát és a nyakék) megléte az álom nem valóságos, kvázi fiktív voltának az igazolására szolgálnak, s a nyomasztó álomtörténéssel szemben a megnyugvás, a megnyugtató eszközök. S bár igaza van Mesterházi Mónikának, hogy a *Viszonyok könnyéhez* képest a *Tárgyak könnyét* már nem uralják az álmok¹³, mégis az előbb említett költői látásmód nyomai, illetve poétikai következményei megmaradnak nem csak a *Tárgyak könnyében* (példa erre a fentebb idézett vers is), de még az *Utószó* verseinek egyébként valóban „reálisabb” világában is (ilyen látomásos, rémálomszerű versnek gondolom például a *Kutyák jajveszékése* című darabot).

Az álom tehát azáltal, hogy a fikció határátlépő aktusainak önreflexív versbeli alakzataként is megérthető, fellazítja a versbeli és a verset megelőző realitás határait, a határsértés azonban nem csak a fantázia szabad, alogikus játéka, vagy a groteszk és az irónia irányába történik, hanem egy másfajta átlépés, a transzcendencia, a misztikus tapasztalat felé is. Itt nem elsősorban azokra a versekre gondolok (azokra is persze), melyek az imádság, a szentmise liturgiájának műfaji jellemzőit felhasználva, de a versbeszélő kételyeit, kétségeit is megfogalmazva fordulnak Istenhez. A misztikus tapasztalat számtalan motívuma (például a

---

¹³ MESTERHÁZI Mónika, *Valaki néz egy ablakból*, i. m., 1159.

köd, a homály, a holdfogyatkozás mint a látás korlátozottsága, a jegyesmisztika szerelmi frazeológiája) megtalálható a *Viszonyok könnyében*, melynek záró ciklusában (mindenelőtt Vörösmarty *A vén cigányának* malombéli poklát is versbeíró *Végtelen órán* című versében és annak környezetében) a versbeszélő már egy végidő utáni szituációban szólal meg. Az elemzett Takács Zsuzsa-kötetek misztikus hagyományhoz való kapcsolódását mutatja a misztikus irodalom alapvető forrásszövegének tekintett *Énekek énekének* szövegszerű jelenléte több versben is. Mindenelőtt a *Viszonyok könnyéből* az *Úgy fekszik előttem mint álomba* kezdetű verset említhetjük, mely az ószövegségi könyvet (Károli fordításában) szó szerint idézi, de ebben a szövegekőzi viszonyban indokolt a *Tárgyak könnye* kötet *Néger nő* című versét, az *Énekek énekének* Sulamitra vonatkozó részlete felől olvasni: „Barna a bőröm, de azért szép vagyok [...]”. Ez az önjellemzés Northrop Frye szerint a menyasszony idegen származásának, s erkölcsi megbélyegzésének a kifejezésére is szolgált.¹⁴

Takács Zsuzsa költészetének recepciójában már korábban megfogalmazódott, hogy az egyes lírai darabok egy nagyobb epikus keretbe rendeződnek. Az 1977-es *A búcsúzás részletei* kötetének *Utasítások a jelenthez* című ciklusát „a prózai művek linearitását mint formai elvet magába építő alkotás”-t jellemzi Baán Tibor,¹⁵ Bárdos László pedig a *Viszonyok könnye* kapcsán jegyzi meg: „Ezek a darabok, de korábbi lírája is, egyfajta költői fejlődésregényt idéznek föl, melyekben személyes éltre valló helyzetek, motívumok felelnek egymásnak, vonatkoznak egymásra.”¹⁶ Abban nem vagyok biztos, hogy a szó eredeti műfaji értelmében beszélhetünk fejlődésregényről Takács Zsuzsa költészete, egy-egy kötete, vagy akár a három vizsgált kötet esetében. Valamifajta folytonosság, szövegek közötti (ön)reflexív viszonyokból építkező autopoetikus rendszerek megléte azonban egészen biztosan megfigyelhető. Ilyen a fentebb már említett (ön)ironikus visszavonása, majd ugyanazon versen belül megerősítése a megszemélyesítésre épülő tárgyias líranyelvnek. A folytonosság létrejöttének legalapvetőbb forrása a három kötetben az én-te viszonyok jellemzően vagy nő-férfi, vagy anya-gyermek viszonyként való azonosíthatósága. A másik folytonosságot létrehozó poétikai eszköz a Bárdos László által is említett motívumismétlés, melynek jellegzetes, a két „könnyes kötetet” motivikusan is összekapcsoló példája a nő által tévedésből felvett férfi ruhadarab (ballonkabát, kesztyű). A *Viszonyok könnyének* nyitó versében a véletlenül elhozott férfikesztyűről van szó, a *Vasárnapra, lehet megjönnek a tankok* című vers a kötetnyitó darabra visszautaló részletében viszont a következőt olvashatjuk: „Először csak a kesztyűjét

¹⁴ Northrop FRYE, *Az Ige hatalma*, ford. PÁSZTOR Péter, Bp., Európa Könyvkiadó, 1997, 266.

¹⁵ BAÁN Tibor, „A szenvedélyes arc a keretből kihajol”: *Takács Zsuzsa költészetéről*, *Mozgó Világ*, 1988/4, 125.

¹⁶ BÁRDOS László, *A találkozás lényegisége*, 375.

vittem / – véletlenül – magammal, később / már a ballonkabátjában indultam haza”, míg az előbb idézett *Megváltó álmok elkerültök!* címűben már csak a kesztyűt említi a versbeszélő, mely egyben az emlékezet, pontosabban a felejtés működésére is rávilágít. Ebben az összefüggésben mindhárom kötetre érvényes megállapítást tesz Halmai Tamásnak az *Utószó* értelmezése kapcsán: „a változás mélyén állandóság, mégpedig az emlékezet alkotta identitás és az elmúlásra reflektáló öntudat kettőségének szellemi-poétikai állandósága munkál”¹⁷.

S ha olyasfajta személyiségfejlődés nem is olvasható ki a három kötet verseit értelmezve, mint amilyet a fejlődésregény műfaji konvenciója megkövetelne, Takács Zsuzsa költészete mégis tart valamerre: a viszonyok és a viszonyokat létrehozó személyek mulandóságának tapasztalata felé. A szerelem elmúlása és az anya haldoklása az *Utószó* halálverseiben kap lezárást. A *Tárgyak könnye* kötet címadó ciklusa ebben az összefüggésben a tárgyi világ poétikájának egy másik lehetőségét mutatja fel. A versek világának legtöbbször címben is jelölt tárgyi elemei nem a versbeszélőhöz kapcsolódnak, hanem a haldokló anyához, az ő hiányát (például a *Tollpihe* című vers), vagy a szenvedését jelölik. Ez utóbbi megrendítő darabja a *Margarin* című négysoros:

Villával összekarcoltad a margarint.
Visszahőköltem tőle, amikor a doboz
fedelét levettem. Fájdalomban, mondtad.
Eszerint így kell élnem.

Az anya fájdalmának elbeszélhetetlenségében s a kommunikáció nehézségében Pilinszky *Apokrifjének* nyelvi-ontológiai tapasztalata fogalmazódik újra, Takács Zsuzsa versében a margarinba karcolt vonalak mint írásjelek, mint a szenvedés nyelvének a megértése formálja át a versbeszélő önmegértésének horizontját. A szenvedés, az elmúlás egzisztenciális tapasztalata szorosan összekapcsolódik ezekben a versekben a szeretett személy másságának és (más darabokban) a szubjektum önmagával szembeni idegenségének a tapasztalatával. Az anya haldoklását, halálát elbeszélő történetet lezáró darabja (s Kántor Péter *Levél anyámnak* című versének párja) az *Utószó*ban az *Egy lakás felszámolása* című vers. Nyitó sorai a *Margarin* motívumát ismétlik meg: „Bekentem kezemet a kamillás krémmel, / amit a te lakásodról hoztam, / ujjad lenyomata még látszik a dermedt, / tiltakozó felületen” Az idézett versrészletben a versbeszélő mintegy eltörli a halott anya kéznyomát, s a lakás, tárgyi emlékeinek felszámolása után nyílik lehetőség az anya halálának elbeszélésére: „Ágyadhoz kéretted az orvost és a nővéreket, / megköszönted a fáradozásukat, és kérted, / hagyjanak meghalni már, és hagytak.” Az önmegértés – ennek a lírának lényeges, a költészet határain

---

¹⁷ HALMAI Tamás, *Takács Zsuzsa*, i. m., 85

túlmutató igénye – ebben az esetben is máson, azaz a másik halálának a tapasztalatán megy végbe ¹⁸, de ez a „más” az én költészet által idegenné transzformált saját viszonyainak, érzelmeinek koordinátarendszerében jelennek meg.¹⁹

Egyetértek tehát Szűcs Teri értelmezésével: „A sajátként idegen haláltapasztalat kettősségében az én [...] mintegy *bevonódik* a halottak közösségébe, részesévé lesz a halálnak; s mindeközben kívül marad, hiszen: túlélő. Mindig a Másik halandóságával szembesülve tesszük fel a magunk létevel kapcsolatos kérdést: vajon halandóságunk alapvető és mindent megelőző tényéhez képest életünk nem csak valamiféle ráadás, utószó? Vajon élni nem azt jelenti: időszakosan túlélni?”²⁰ Abban azonban nem vagyok biztos, hogy ez a lírai szemléletmód ne feltételezne az immanens létezésen túli horizontot.²¹ A *Viszonyok könnye* – mint arról korábban szó volt – véleményem szerint akár misztikus kötetként is olvasható lenne, a kötet záró verse a szentmise liturgiáját írja újra, s a létezés transzcendens távlatainak lehetőségét a későbbi kötetek sem vonják vissza, elég talán csak a Pilinszkyt és a krisztusi szenvedést címadásával egyszerre megidéző *Agonia christianára* hivatkozni. A 2010-ben megjelent *A test imádása* kötet utolsó *India* című ciklusát Takács Zsuzsa Kalkuttai Teréznek ajánlja, akinek naplója és levelezése szövegszerűen is beíródnak a versekbe. A *lélek sötét éjszakájának* a mai ember számára Keresztes Szent Jánosnál közelebb és megrendítőbb példáját adja Kalkuttai Teréz a hitben való meghasonlásig vivő s a másik ember szenvedéséből táplálkozó negatív misztikája. „Miért ne tekinthetném vers-inspirációnak példáját? – teszi fel a kérdést Takács Zsuzsa - A fehér lepedő, amit a haldokló alá tesz – hívő vagy hitetlen –, akár a vers, a végsőig kiszolgáltatott test felmagasztalásának szakrális helye.”²² A másik ember szenvedésére nyitott költői szemléletmód – csakúgy mint például Borbély Szilárd és Varga Mátyás esetében – Takács Zsuzsa költészetének is új, teológiai, teopoétikai nézőpontból vizsgálva is érvényes olvasói tapasztalatokkal szolgáló megújulásához vezetett.

---

¹⁸ „Az esztétikai tapasztalat is az önmegértés egyik módja. Azonban minden önmegértés valami máson megy végbe, amit megértünk, s magában foglalja ennek a másiknak az egységét és önmagával való azonosságát [Selbigkeit].” (Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Osiris, 2003², 128.)

¹⁹ „Az alkotáshoz szükséges idegenség számomra azt jelenti, hogy elfogultság és félelem nélkül szemléljük önmagunkat (már amennyire ez lehet), viszonylatainkat, a küszöböt, amelyen átlépve sorsunknak átadjuk magunkat.” (*Isten és művészet: Válaszok Szűcs Teri kérdéseire* = Takács Zsuzsa, *Jaj a győzteseknek!*, i. m., 238.)

²⁰ SZÜCS Terézia, *Van későbbi idő?: Bevezetés Takács Zsuzsa költészetének olvasásába*, Műhely, 2002/5, 62.

²¹ I. m., 63.

²² *Nagy találkozások: Takács Zsuzsával Szőnyeg-Szegvári Eszter és Szénási Zoltán beszélget*, i. m., 15.